

Ontmoeting met Martin Wagenschein (1)

Peter Buck

Peter Buck, professor aan de Pädagogische Hochschule in Heidelberg, maakt ons in dit artikel deelgenoot van zijn eerste ontmoeting met Martin en Wera Wagenschein. Daarnaast geeft hij een overzicht van belangrijke momenten uit Wagenscheins leven.

Ik heb Martin Wagenschein nogal laat ontmoet. In 1980 (Wagenschein was toen al 83 jaar oud) had ik het plan een interview met hem af te nemen over de basisbegrippen van zijn pedagogiek, over de afstand tussen hem en Piaget en over de mogelijkheid van een Wagenscheinsche didactiek van de atomen (een speciaal voor de scheikunde - en natuurkunde-didactiek belangrijke vraag). Ik sprak hierover met Walter Köhnlein, die duidelijk van mening was dat Wagenschein mensen die hij niet kende ook niet meer ontving. Maar hij wilde wel als voorspraak voor mij fungeren en zo mogelijk een afspraak maken. Achteraf kan ik me wel voorstellen waarom Walter Köhnlein deze indruk had. Martin en Wera Wagenschein leefden een eremitisch leven in Mühlthal-Trautheim bij Darmstadt, waren wél elke dag als wandelaars in het dorp en het woud vlakbij te zien, maar hadden toch maar weinig contact met hun omgeving. Hun huisje was verborgen achter een wildernis die je geen tuin meer kon noemen, middenin een buurt met zorgvuldig verzorgde voor- en achtertuintjes. Televisie was niet in huis en hun keuken uit de jaren '20 kwam na hun dood onveranderd in een museum voor alledaagse levenswijzen terecht. Martin en Wera Wagenschein waren buitengewoon terughoudend om contact te maken met

andere mensen en hun mening publiekelijk naar voren te brengen. Philemon en Baucis is misschien een betere vergelijking dan een eremieten echtbaar. Ze mochten kort na elkaar heengaan: Martin Wagenschein op paaszondag 3 april 1988 op de leeftijd van 91 jaar, Wera Wagenschein op 23 juli 1988 op de leeftijd van 89 jaar.

Walter Köhnlein maakte dus een afspraak en kwam als begeleider speciaal uit Hildesheim naar Zuid-Duitsland. Ik kon Wagenschein mijn vragen stellen en had bij die gelegenheid een communicatie-belevenis die ik later nooit weer zo heb meegemaakt. Ik stelde mijn vraag, Martin Wagenschein antwoordde (Wera Wagenschein was in die tijd in de keuken). Ik stelde een nieuwe vraag en Wagenschein antwoordde niet op deze vraag, maar vertelde naar mijn begrip heel iets anders, iets wat in ieder geval niet op deze vraag sloeg. Ik stelde een nieuwe vraag, en weer kreeg ik een naar mijn begrip onpassend antwoord. Toen we later op een nieuw the-

'... een communicatie-belevenis die ik later nooit meer zo heb meegemaakt.'

ma kwamen, zat alles weer goed. Toch had ik, toen ik wegging, het idee dat ik te laat gekomen was, dat ik de 84-jarige Martin Wagen-

Peter Buck

schein al vroeger had moeten leren kennen. Je hebt niet vaak de belevenis iemand te mogen ontmoeten bij wie je duidelijk het gevoel hebt: deze man begrijpt me zonder dat ik lang moet uitleggen wat ik bedoel. En ik realiseerde me dat hij lichamelijk op deze leeftijd toch al zeer gebrek-kig was.

Later, thuis, bij het uitwerken van het interview, ontdekte ik dat ik een uitstekend, diepgaand interview had opgenomen. Nogal vroeg in het gesprek was de situatie opgetreden dat Wagenschein nog iets wilde opmerken bij mijn één na laatste vraag. Hij deed dit en vanaf dat tijdstip hadden al zijn antwoorden een fasever-schuiving ondergaan. Elk antwoord was een nauwkeurig antwoord op mijn één na laatste vraag. Het hele interview was een getuigenis van een helder verstand, in een taal van hoge literaire kwaliteit.

In de loop van dit eerste bezoek

spraken we over van alles en nog wat. De bandrecorder liep nog steeds. Toch ontstond kennelijk een atmosfeer van vertrouwen. We raakten het gebied van transcendentale belevenissen en hier vroeg hij ons plotseling nadrukkelijk de bandrecorder uit te zetten. Hij maakte duidelijk dat hij niet wilde dat deze dingen naar buiten gedragen zouden worden. Dat geldt ook voor zijn publicaties. Zeer zorgvuldig heeft hij levenslang in zijn teksten alles vermeden wat in zijn ogen in het openbaar niet kon worden uitgesproken. Opvattingen over politieke en godsdienstige zaken waren strikt privé en dus ongeschikt voor publicatie. Dat betekent niet dat hij zich niet met deze dingen bezighield. In tegendeel, met Horst Rumpf had hij een uitvoerige telefonische en schriftelijke gedachtewisseling over politieke kwesties van de dag. Opmerkingen over transcendentale vragen in zijn dagboeken laten zien dat dit vragen waren die bij hem en zijn vrouw diep geworteld waren.

Dit bezoek was de enige keer dat ik Wera en Martin Wagenschein in hun woning heb ontmoet. In de volgende jaren hebben wij getelefoneerd, brieven geschreven, samen twee publicaties voor een tijdschrift uitgewerkt en elkaar nog vier of vijf keer gezien. Nooit ben ik echter meer bij Wagenschein in huis geweest. Dat ik uiteindelijk bij de vijf erfgenamen van zijn literair nalatenschap hoorde en zijn dagboeken geërfd heb, was dan ook een grote verrassing voor mij. (Noch Wera noch Martin Wagenschein heeft ooit hierover met mij gesproken). Ik vat dit wel als een kostbaar en verplichtend legaat op. Mijn kennismaking was dus kort en ongewoon. Het beeld dat ik

me van hem maak is daarom persoonlijk (zoals dat bij iedereen het geval is) en schiet hier en daar zeker veel te kort.

'Martin Wagenschein kon op een onverklaarbaar en ondoorgroendelijk actieve manier luisteren.'

Dit zijn in mijn ogen de belangrijke en karakteristieke trekken van zijn leven. Hij werd 1896 in de buurt van Giessen geboren en woonde in zijn jeugd buiten de stad, in de buurt van een baksteenfabriek waar zijn vader werkte. In 1914, toen de Eerste Wereldoorlog uitbrak, was hij diep teleurgesteld dat hij niet als soldaat mocht meedoen. Hij was ten gevolge van een hartkwaal afgekeurd. In Freiburg, Zuid-

*Martin en Wera Wagenschein
(Foto: Oldenwaldschule)*

Duitsland, studeerde hij tijdens de oorlog wiskunde en fysica en promoveerde in 1920 op een experimenteel mechanisch vraagstuk. In Darmstadt en Giessen voltooide hij de noodzakelijke stages om leraar aan het ly-

ceum te worden. 1924 is een belangrijk jaar: hij krijgt een baan als leraar in Paul Geheeb's Odenwaldschule en trouwt met Wera Biemer, de dochter van de nationaal-econoom Magnus Biemer. (Wera Biemer heeft talenten als schrijfster en publiceert nog voor de oorlog een boek over haar eigen kindertijd. Er bestaan fijne tekeningen van planten en dieren van haar, gedichten en gecomponeerde liedjes. Het huwelijk blijft zonder kinderen. De toewijding voor elkaar blijft diep tot hun dood. Wera Wagenschein-Biemer overleeft hem met ongeveer drie maanden). In 1933 moet (of wil?) Martin Wagenschein de Odenwaldschule verlaten. De Odenwaldschule zelf komt in grote moeilijkheden door het Hitlerregime. De Geheeb's emigreren en de Wagenscheins proberen onopvallend te zijn. In de uitspraak van het gerecht van 1947 over zijn 'Entnazifizierung' staat: 'Seine pädagogischen Schriften beweisen, dass er er Widerstand mit Konsequenz und Klugheit geleistet hat.' In zijn dagboeken van 1933 tot 1945 is er telkens sprake van S. (later met potlood erboven gezet: Schreihals; bedoeld is Hitler), die innerlijke oppositie uitdraagt. In april 1945 komt de bevrijding door de Amerikanen, ook voor de Wagenscheins een bevrijding. Van 1945 tot 1957 is hij leraar in Mainz, Traisa en het Schuldorf Bergstrasse. Vanaf 1949 tot 1987(!) krijgt hij leeropdrachten vanuit de opleidingen voor gymnasiumdocenten in Jugenheim, Darmstadt en Frankfurt. In 1956 vraagt Eduard Spranger hem of hij een beroep als professor voor pedagogiek aan de universiteit Tübingen wil aannemen. Hij slaat dit af. In 1966, op 70-jarige leeftijd, beschrijft hij zichzelf in zijn dagboek zo:

‘Ein Physiker? Kaum. Ist er nicht vielmehr einer, der sich der Physik und der Mathematik früh in die Arme warf, um den Rest seines Lebens damit zu verbringen, sich diesen Armen zu entwenden? – Ein Pädagoge? Kaum. Eher ein im Kontakt mit Menschen Gehemmter und nach nichts mehr als ihrer Sehnsüchtiger [in blauw heeft hij later erboven gezet: Bedürftiger], der diese Sehnsucht erfüllt findet im Unterricht, bei dem er mit den Anderen im Spiegel der Sache sich vereint.’
 Nauwkeuriger kan zijn levensmotief denk ik nauwelijks verwoord worden. Hij is een meester in het schrijven van korte teksten, essays van weinig bladzijden en liefst nog aforistisch. In 1988 sterft Wagenschein.

Hij heeft zijn beroepsleven in zijn boek ‘Erinnerungen für morgen’ (Weinheim: Beltz 1983) beschreven. Als ik zijn pedagogische gestalte zou moeten schetsen, zou ik het zo doen. Martin Wagenschein kon op een onverklaarbaar en ondoorgroendelijk actieve manier luisteren. Zijn tegenwoordigheid van geest had zijn weerslag op mensen die een echt gesprek met hem voerden. Dan konden zelfs veertig mensen in een kring bij elkaar zitten en er samen over nadenken waarom het water niet wegloopt uit een omgedraaid en in een wasteil omhooggetrokken glas.

Hij had een buitengewoon subtiel en treffend taalvermogen. Zijn werk leeft nu nog van deze schitterend mooie taal. Ik denk dat dit één van de redenen is waarom hij nog steeds gelezen wordt. *Wat* hij te zeggen heeft, heeft een diepgang die niet zo vaak bereikt wordt. Ook dit lijkt me een van de redenen te zijn van het tijdloze, nog steeds actuele karakter van zijn geschriften.

Op mijn tekening zou Wagenschein niet lachen, zelfs niet glimlachen, maar hij zou wel ‘Aufmerksamkeit’, ‘attente’, openheid uitstralen. Zijn Socratische gesprekken zijn niet altijd gelukt. Ik ken mensen die teleurgesteld waren in hem. Maar ik zou niet weten hoe ik dat zou moeten tekenen.

Foto-impressie

In het vorige nummer schreef Margreet Stelwagen over de ontwikkeling van het exemplaar ‘Rembrandts verloren zoon’. Inmiddels heeft ze dit samen met Linda Kusters uitgevoerd. Hieronder ziet u enkele beelden.

Zoeken naar de beste gezichtsuitdrukking

Een tekenende leerling van Rembrandt

De tronies zelf